

UDK: 103.21

Bobir NURMATOV,
Farg'ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Falsafa fanlari doktori, professor M.Xujayev taqrizi asosida

MILLIY IDENTIKLIK KONTEKSTIDA SAYFIDDIN QUTUZ LIDERLIGINING AKSIOLOGIK TALQINI

Аннотация

Ushbu maqolada Sulton Sayfiddin Qutuz (1259–1260) — musulmon Sharqida mo'g'ullar tahdidiga qarshi ilk strategik qarshilik namunasini yaratgan lider sifatida tanilgan. Ayn Jalut jangidagi g'alabasi, nafaqat harbiy yutuq, balki tarixiy ongda ozodlik qadriyatining ramziga aylanganligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Soliq, fatvo, diniy, ruxsatnoma, harakat, safarbar, liderlik, mag'lubiyat.

АКСИОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ГРУБОГО ЛИДЕРСТВА SAYFIDDIN КУТУЗА В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Аннотация

В данной статье основное внимание уделяется Султану Sayfiddin Кутузу (1259–1260), лидеру, который возглавил первое стратегическое сопротивление монгольской угрозе на мусульманском Востоке. Выявлено, что победа в битве при Айн-Джалуте была не только военным достижением, но и стала символом ценности свободы в историческом сознании.

Ключевые слова: Налог, фетва, религиозный, разрешение, движение, мобилизация, руководство, поражение.

AXIOLOGICAL INTERPRETATION OF RUDE LEADERSHIP OF SEYFIDDIN QUTUZ IN THE CONTEXT OF NATIONAL IDENTITY

Annotation

This article presents Sultan Sayfiddin Qutuz (1259–1260) as a leader who created the first strategic resistance model in the Muslim East against the Mongol threat. It is revealed that his victory at the Battle of Ain Jalut was not only a military achievement, but also a symbol of the value of freedom in the historical consciousness.

Key words: Tax, fatwa, religious, permit, movement, mobilization, leadership, defeat.

Kirish. Mamluklar tomonidan vaqflar, madrasa va yodgorliklar shaklida abadiylashtiriladi. Bu jarayon vatanparvarlikni shaxsiy fazilatdan jamoaviy qadriyatga aylantiradi. Bu xotira orqali yangi avlodlarda tarixiy ong shakllanadi, qadriyatlar tizimi davomiylikka ega bo'ladi. Shu ma'noda, Qutuz vatanparvarlikni madaniy kodga aylantirgan shaxs sifatida ijtimoiy-falsafiy tarixda muhim o'rin egallaydi. Epistemologik yondashuvda vatanparvarlik bilim manbai sifatida ko'riladi. Bu bilim faqat faktlar yig'indisi emas, balki ijtimoiy ongda mavjud bo'lgan ma'naviy-siyosiy tushunchalar kompleksidir. Qutuzning faoliyati bu bilimni shakllantirishda asosiy manba sifatida xizmat qiladi. Uning qarorlari, siyosiy strategiyasi va mafkuraviy pozitsiyasi orqali biz vatanparvarlikni ijtimoiy ongda qanday shakllanishi, qanday normalarga asoslanishi va qanday vositalar orqali mustahkamlanishini kuzatishimiz mumkin.

Tarixiy ong, ijtimoiy xotira va milliy identitet - xalq ma'naviyati va davlatchilik ongining asosi sifatida qadimdan ijtimoiy-falsafiy tafakkur markazida turgan tushunchalardir. Bu tushunchalarni tarixiy shaxslar - ayniqsa sarkardalar faoliyati kontekstida o'rganish millatning o'zligini anglash va kelajagini belgilashda muhim vositaga aylanadi. Aynan shu nuqtai nazardan Qutuz va Amir Temur kabi tarixiy shaxslar liderligi ijtimoiy falsafa mezonlari asosida, aksiologik yondashuv bilan talqin etilishi lozim. Bu talqinda ularning tarixiy rolini nafaqat siyosiy natijalar, balki ularning jamiyat qadriyatlari, xotirasi va identitetiga ta'siri orqali ochib berish mumkin.

Sulton Qutuz (1259–1260) — musulmon Sharqida mo'g'ullar tahdidiga qarshi ilk strategik qarshilik namunasini yaratgan lider sifatida tanilgan. Ayn Jalut jangidagi g'alabasi, nafaqat harbiy yutuq, balki tarixiy ongda ozodlik qadriyatining ramziga aylangan. Qutuz liderligi arab-islam tamadduni tarixiy xotirasida jasorat, fidoyilik va diniy birlik timsoli sifatida qadrlanadi. U qisqa muddatli hukmronlik davrida jamoaviy irodani uyg'otdi, o'z shaxsini emas, balki umummilliy qadriyatni himoya qilishni asosiy maqsadga aylantirdi[1] (qarang: Ibn al-Athir, 13-asr tarixchilari).

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Aynan shu jihatlarni Amir Temur (1336–1405) faoliyati bilan taqqoslaganda, biz liderlikning boshqa, kengroq ko'lamdagi aksiologik mohiyatini kuzatamiz. Temur liderligi tarixiy ongda faqat harbiy g'alabalar bilan emas, balki "Temur tuzuklari" orqali davlat, jamiyat va axloqiy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlovchi mustahkam normativ tizimni joriy etgan sivilizatsion yetakchilik sifatida qabul qilinadi. U o'zining siyosiy faoliyatini shaxsiy hokimiyat emas, balki ilohiy adolat, tartib va bilimga asoslangan boshqaruv modeliga aylantirgan[2] (Xudayqulov, 2024; "Temur tuzuklari").

Qutuz faoliyati arab xalqlarining milliy identitetini mo'g'ul zulmiga qarshi shakllanishida turtki bo'ldi. U erkinlikni milliy qadriyat sifatida maydonga olib chiqqan. Biroq Temur milliy identitetni faqat siyosiy mustaqillik bilan emas, balki ilm-fan, din, axloq va san'at uyg'unligi asosida shakllantirdi. Uning davlatchilik modeli taraqqiyot, madaniyat va xalqaro nufuz orqali xalqni birlashtirishga qaratilgan edi[3]. (Yusupov, 2023; Xoshimov, 2018).

Ijtimoiy xotira darajasida Qutuz arab xalqlari ongida, ayniqsa mo'g'ul bosqinlariga qarshi birinchi muvaffaqiyatli harbiy yetakchi sifatida yodga olinadi. Bunda ijtimoiy ongda "kurash – erkinlikning asosiy sharti" degan qadriyat shakllanadi. Biroq Amir Temur ijtimoiy xotirada shunchaki sarkarda emas, balki tarixiy-madaniy uyg'unlashning asoschisi, xalq tafakkurining homiysi sifatida saqlanadi[4] (Jumayev, 2023; Mamadov, 2024). U milliy tafakkurda "adolatli hukmdor", "bilimdon yetakchi" va "ma'rifatparvar arbob" obrazlarini uyg'unlashtirdi. Aksiologik nuqtai nazardan olganda, Qutuzning qadriyatlar tizimi xavf ostida qolgan ummaviy birdamlik va din asosidagi g'oyalarga tayanadi. Bu qadriyatlar uni qahramonlik kontekstida tarixga olib kiradi. Temur esa qadriyatlarni universal tamadduniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirdi: ilm-fan, san'at, din, davlat boshqaruvi, axloqiy yetuklik va xalqparvarlik. U real tarixiy sharoitdan kelib chiqib, millat ongida "bunyodkorlik – buyuklikning asosi" degan falsafiy konsepsiyani singdirdi[5]. (Kenjayev, 2023; Bozorovich, 2023).

Natijalar va muhokama. Qutuz va Temur liderligi boshqa tarixiy sarkardalar, xususan, Jaloliddin Manguberdi, Alp

Arslon, Salahuddin Ayyubiylar bilan solishtirilganda ham o'ziga xos aksiologik ko'rinishga ega. Jaloliddin kurash va sadoqat, Salahuddin esa sabr, siyosiy donolik va diniy birdamlik bilan ajralib tursa, Temurning o'rni keng qamrovli, ya'ni falsafiy-bunyodkorlik modeli bilan boshqalardan ajralib turadi. Qutuz esa strategik mudofaa orqali umummusulmon qadriyatlarini saqlab qolgan "vaqtincha sarkarda" sifatida tarixga kiradi, Temur esa "davrani belgilagan sivilizatsiya asoschisi" sifatida qoladi.

Qutuz liderligi o'z tarixiy-madaniy kontekstida favqulodda muhim, ijtimoiy ongda jasorat, fidoyilik va erkinlik qadriyatlarini uyg'otgan hodisa bo'lsa, Amir Temur liderligi esa tarixiy ong, ijtimoiy xotira va milliy identitetni tubdan o'zgartirgan aksiologik, falsafiy va sivilizatsion fenomen hisoblanadi. Ikkala sarkarda faoliyati bir-birini inkor qilmaydi, aksincha turli tarixiy bosqichlarda turli shakldagi qadriyatlar barpo etilganining dalilidir. Xulosa qilib aytganda, vatanparvarlik Qutuz faoliyati misolida shunchaki tarixiy harakat emas, balki ijtimoiy-falsafiy fenomen sifatida namoyon bo'ladi. U ongli tanlov, tarixiy javobgarlik va qadriyatga sadoqat asosida vujudga keladigan bilim shaklidir. Qutuz esa bu bilimni tarixiy haqiqatga aylantira olgan, uni institutlashtirgan va xalq ongiga singdira olgan shaxsdir. Shu jihatdan, vatanparvarlik ijtimoiy barqarorlik, madaniy izchillik va ma'naviy yuksalishning eng muhim resursidir. Qutuz esa uning eng yorqin timsolidir.

Qutuz shaxsiyati va liderligining o'rganilishi faqat tarixiy voqealar kontekstida emas, balki falsafiy, ayniqsa aksiologik (qadriyatshunoslik) yondashuvda ham nihoyatda muhimdir. Chunki u nafaqat yirik harbiy strateg yoki davlat rahbari bo'lgan, balki o'z davrining ijtimoiy-ma'naviy inqirozi fonida paydo bo'lib, jamiyat ongini yangilash, tarixiy xotirani faollashtirish va milliy identitetni tiklash vazifasini bajargan lider sifatida tarixda iz qoldirgan. Uning faoliyati, ayniqsa, Mo'g'ullar istilosi davrida aynan birlashuv, ijtimoiy birdamlik, diniy va madaniy o'zlikni himoya qilish tamoyillari orqali qadriyatlar tizimining qayta shakllanishiga asos solgan. Shu jihatdan, Qutuz liderligini aksiologik nuqtai nazardan - ya'ni qadriyatlar tizimidagi tarixiy ahamiyati, ongda qoldirgan izi va zamonaviylik bilan uzviy aloqasi nuqtai nazardan - tahlil etish dolzarb ilmiy vazifa bo'lib qolmoqda.

Qutuzning tarixiy kontekstdagi roli birinchi navbatda tarixiy ongni uyg'otganligi bilan izohlanadi. Tarixiy ong, ijtimoiy falsafaning muhim kategoriyasi sifatida, jamiyat a'zolarining o'tmishdagi voqelikni qanday qabul qilishi, uni ongida qay tarzda shakllantirishi va bu xotiraviy konstruktlar orqali kelajakdagi harakatlarini asoslashiga daxldor. Qutuz shaxsiyati bu tarixiy ongni faollashtirgan kuch sifatida namoyon bo'ladi. Ayn Jalut jangida musulmonlar tomonidan erishilgan g'alaba, faqat harbiy nuqtai nazardan emas, balki tarixiy xotirani tiklash vositasi sifatida talqin qilinadi. Bu g'alaba orqali musulmon jamiyati o'zligini yana bir bor anglash imkoniga ega bo'ldi, o'tmishdagi siyosiy-ma'naviy sharaflari qayta esladi va shu tariqa ongda tarixiy doimiylik hissi paydo bo'ldi.

Qutuzning aksiologik portreti, ayniqsa uning ijtimoiy xotiradagi aks sadosi orqali tahlil qilinsa, yanada ravshanlashadi. Ijtimoiy xotira, bu - shaxslarning emas, balki jamoaning xotirasi bo'lib, u ijtimoiy muhitda barqaror belgilar, timsollar va ramzlar orqali saqlanadi. Qutuz ismi bu xotirada mustahkam o'rinnashgan. U mamlakatni istilodan qutqargan, dinni himoya qilgan, musulmon dunyosining sha'nini qayta tiklagan qahramon sifatida qadrlanadi. Uning nomi faqat tarixiy matnlarda emas, balki me'morchilik obidalari, xalq og'zaki ijodi va diniy risolalarda ham saqlanib qolgan. Bu holat shuni ko'rsatadiki, Qutuzning liderlik

modeli ijtimoiy xotirada ham ideallashtirilgan, ham real tarixiy asosga ega bo'lgan obraz sifatida mavjud. Bunday ramzlashuv esa o'z-o'rnida milliy identitetning shakllanishiga xizmat qiladi. Milliy identitet bu faqat genetik yoki etnik omilga asoslangan emas, balki orttirilgan, tarixiy tajriba orqali shakllangan, madaniy meros, til, din, qadriyatlar va xotira bilan mustahkamlangan konstruktiv fenomen hisoblanadi. Qutuz faoliyati musulmon ummatining birligi, himoyasi va qadriyatlarini tiklashga qaratilganligi sababli, aynan shu identitetning poydevorini mustahkamladi. U xalq ongida dushmanga qarshi birdamlik, ruhiy qat'iyat va iymonning timsoli sifatida singib ketgan. Shu sababli, Qutuzga berilgan baho faqat tarixiy voqealarga emas, balki jamoaning o'z-o'zini anglashiga, ya'ni milliy identitetning mohiyatiga ham daxldor.

Ushbu tadqiqot ushbu makroiqtisodiy sharoitlarni hisobga oladi, ammo asosiy e'tibor O'zbekistondagi xorijiy mehnat migratsiyasi va mehnat muhojirlarining reintegratsiyasiga ta'sir qiluvchi yaxshi tushunilmagan ijtimoiy-madaniy omillar nuqtai nazaridan migratsiya jarayonlarining o'zgarishi sabablariga qaratiladi. O'zbekiston Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi tomonidan o'tkazilgan xorijiy mehnat migratsiyasi va bandlik bo'yicha ixtisoslashtirilgan tadqiqotlar hisobotlari, xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlari nashrlari, migrantlar va ularning oila a'zolari bilan o'tkazilgan chuqur suhbatlar ma'lumotlariga asoslanadi. Tadqiqot makroiqtisodiy sharoitlar ta'sirida 2006–2019-yillarda ijtimoiy-madaniy kontekstning o'zgarishi O'zbekistondan migratsiya oqimlari geografiyasining kengayishiga, migratsiyaning "feminizatsiyasi" va uning "yoshlashishi" kabi hodisalarning paydo bo'lishiga xizmat qilgani aniqlandi. dastlab patriarxal jamiyatda egalitarizmning ayrim elementlari fonida.

Bu jarayonlar, falsafiy til bilan aytganda, qadriyatlar tranzitsiyasini - ya'ni muayyan tarixiy sharoitda qadriyatlarining qayta ishlab chiqilishi va jamiyatga singdirilishini anglatadi. Qutuz bu tranzitsiyaning faol agenti bo'lib, tarixiy sharoitga qarab qadriyatlarini harakatga aylantirgan, ularni faqat ideal emas, balki amal qiluvchi prinsip sifatida jamiyat hayotiga joriy qilgan liderdir. U diniy asosdagi ijtimoiy adolat, himoya, fidoyilik va iymon kabi qadriyatlarni real ijtimoiy-harbiy amaliyotga aylantira oldi. Shuni ham ta'kidlash joizki, Qutuz faoliyatining aksiologik ahamiyati zamonaviylik kontekstida ham muhimdir. Yoshlar bandligi bir taraflama muammo emas. Uni hal qilish sifatga e'tibor berishni talab qiladi yoshlarning malakasi va mehnat unumdorligini oshirish uchun umumiy ta'lim va kasb-hunar ta'limini yaratish, mehnat bozorida ishtirok etishni rag'batlantirish va qo'rquvni kamaytirish, shu bilan birga mehnat bozoriga kirish uchun tartibga soluvchi to'siqlar (litsenziyalash va sertifikatlash talablari) va biznes muhiti raqobatbardosh xususiy sektorni, samarali qishloq xo'jaligini rivojlantirish yo'lidagi taraqqiyotga to'siqlik qilayotgan to'siqlarni olib tashlash zarurdir.

Xulosa. Bugungi globallashuv davrida identitet inqirozlari, tarixiy xotira yo'qolishi, ijtimoiy dezorientatsiya holatlari ko'plab jamiyatlarda kuzatilmoqda. Bu esa tarixiy shaxslar misolida mustahkam qadriyatlar zaminini tiklashni, tarixiy xotirani faollashtirishni va identitetni qayta anglashni dolzarb masalaga aylantiradi. Qutuz siymosi ushbu ehtiyojga javob beradigan timsollardan biridir. Uning siymosida ham tarix, ham qadriyat, ham birlik bor. Shuning uchun ham Qutuz liderligini o'rganish nafaqat tarixiy yoki akademik qiziqish, balki ijtimoiy ongni tiklash, qadriyatlar muvozanatini saqlash va milliylikni anglash nuqtai nazaridan zarurdir.

ADABIYOTLAR

1. Ibn al-Athir, 13-asr tarixchilari
2. Xudayqulov D.X. (2024). Sohibqiron Amir Temur axloq falsafasining zamonaviy talqini. O'zbekiston Milliy universiteti.
3. Yusupov Sh.X. (2023). Amir Temur va Temuriylar davrida Xorazmdagi tarixiy-madaniy jarayonlar. UrDU.; Xoshimov I. (2018). A.Temur va Temuriylar davrida madaniy hayot (Ilm-fan misolida). Andijon davlat universiteti.
4. Jumayev E.B. (2023). Amir Temur obrazi talqinlarining qiyosiy tahlili. Qarshi davlat universiteti.; Mamadov N.Sh. (2024). Yoshlar qalbida vatanparvarlik tuyg'usini yuksaltirishda Amir Temur va Jaloliddin Manguberdi faoliyatining roli. O'zbekiston Milliy universiteti.
5. Kenjayev S.N. (2023). Amir Temurning Xitoy bilan munosabatlari tarixi. Buxoro davlat universiteti; Bozorovich Q. (2023). Amir Temur saltanatida xavfsizlikni ta'minlashda razvedka xizmatining roli. Toshkent.